

1918

První republika : pojem a společenský život

XYZ (Brno)

1

Čas dějin se naštěstí neměří jen podle počtu let. První republika trvala zhruba jedno dvacetiletí, což je v neblahých českých dějinách, kde panství vždycky trvá věky, skoro zanedbatelná položka. Proti třistaleté nadvládě Habsburků a proti věčnosti vítězných let, je to kousek dějin. Přesto je První republika pojem základní, míra naplněného času. Dobře víme, že nezáleží jen na počtu let, ale na významu věci a dění.

Ve vědomí národa zanechala první republika trvalou stopu. Ti starší by ještě mohli vyprávět a ti mladší chtějí o tom něco vědět. První republika znamená vážný pokus o ustavení demokracie s rozvinutým právním systémem, soběstačnou ekonomikou a vlastní kulturou. Erbovním znakem První republiky je především slušnost, lidská tolerance, slabost a síla demokratických zásad. Nová republika není jen změnou režimu, modernější úpravou domácích poměrů. První republika jde o víc než politickou změnu, nová státní forma je pokusem o *novou morální orientaci národa*. Morální fakta zde hrají stejnou roli jako fakta historická.

Pro Čechy a Slováky byl typ západní demokracie naprosto novou kvalitou dějin. Slovanství sice kvetlo už za Rakouska, ale tady šlo ještě o něco jiného. Demokratická koncepce nového státu zásadně přehodnocuje provinciální poměry střeoevropské lokality. Národní obrození obrodilo duši národa, ale teprve První republika zrodila ducha, poskytla národu sebevědomí. S První republikou se Češi a Slováci konečně dostávají na úroveň Evropy.

Julius Firt na konci svých pamětí říká: “Ne, nechci skreslovat a přikrašlovat. Měla ta naše První republika své nedostatky, ale které lidské dílo je nemá? Měla své omezené censorsy, ti ale sloužili jen popularitě censurevných. Měla své korupční aféry a svou “politickou patologickou sedlinu”, jak říkal TGM. Měla velkou, byť nezaviněnou nezaměstnanost a mnoho lidské chudoby. Ale kdo ji dodnes u nás i jinde odstranil? A měla mnoho jiného, co tvoří stíny na jejím obraze. Leč ta světlá místa převažují.

Především ten obrovský kulturní rozmach, prozářený sluncem svobody a zlidštění vztahů mezi lidmi různých povolání, názorů, náboženských i politických věr.” To není jen řeč o republice, to mluví také občan této republiky, to mluví republika sama. Kultura a lidská tolerance se považují za nejvyšší hodnoty národní, společenské i státní.

Sybolem První republiky se stal Tomáš Garigue Masaryk, její první prezident. Masaryk sám se rád zřikal svého dominantního postavení, idea státu byla vždy pro něj důležitější než osobní moc. V žádném případě se nejedná o nějakého osvíceného panovníka, ale reprezentanta duchovní existence národa, který po tolika těžkostech dospěl ke svobodě. Masarykův kult procházel životem veřejným i soukromým, prostupoval celou republiku. Ale pojem TGM je něco jiného než Masarykova filosofická a státnická osobnost. Pro pojem je přesah k abstrakci nezbytný, s tím se musí počítat.

Zdůrazňování morálky, solidnosti, tolerance a duchovních kvalit je pro První republiku typické. Tak se vytvořila jistá oficialita, jistý civilní patos, jistá norma myšlení a chování, jistá etiketa spojená s etikou. Idea státu se víceméně dotýkala každého občana, protože také každý občanem byl. Tři počáteční písmena-TGM-dokonale ztělesnila neformální oficialitu občanského ducha. Všude tam, kde se objevilo TGM nastupovala vážnost, a to nejen úřední. Po vynucované loyaltě k monarchii, po habsburském státním ceremonálu, je oficialita První republiky pozitivním pojmem vážnosti, hrdosti a sebevědomí. Čas dějin se stal osobním prožitkem každého jednotlivce.

Oficialita První republiky nebyla tedy jen slavnostním rituálem. Slušnost a vážnost patřila samozřejmě k věci a nebylo to jen shora vynucené chování. Takové kolektivní pojetí morálky má v sobě až cosi antického. Pro českou mentalitu, která má věčné potíže s dějinami a považuje ironický postoj za charakteristický projev českého ducha, je První republika poučnou lekcí. Pojem TGM nebyl pro občana prázdné heslo. Lidé byli opravdu na něco hrdí a dovedli být vážní. První republika žila v dějinách i v srdci, což dnes jen stěží pochopíme.

2

Oficialita představuje ovšem jen jeden pól pospolitě existence. Nezdá se, že by První republika žila jen vážností, republika měla i bohatý společenský život. Historický patos prvorepubliční demokracie teď ponechme stranou. Budeme se starat také o to, co se do dějin nedostalo, co zůstalo v poznámkách pod čarou. Přírozeným protikladem pojmu je totiž obyčejný život, chaos, zábava.

V našem národním životě hrál společenský život vždy významnou roli. Připomeňme si 19. století, kdy se pod nevinnou zábavou plesů a ochotnic-

kých představení skrývaly vlastenecké snahy. Společenský život nahrazoval omezenou či dokonce zakázanou občanskou činnost. Zábava nahrazovala veřejnou funkci, měla tedy hlubší význam, ale často byla sama jen samoučelným projevem, náhražkou doslova. České národní obrození si bez společenského života nedovedeme ani představit, obojí těsně splývá. Deklamovalo se, hrálo se divadlo, tančila se polka, ale co z toho vlastenčení má skutečnou cenu? Potlačené národní vědomí hledá vedlejší cesty seberealizace a často uvázne ve slepé uličce. Přesto všechno je třeba na zábavě trvat, bavit se je poslání. Vlastenecká zábava je nenapadnutelná, nezakazatelná, veselí poskytuje dokonalé společenské mimikry, možnost dvojí hry. Jiný způsob veřejného shromáždění nadšených vlastenců ani nepřipadá v úvahu. O společenském životě se patrně mnoho nedočteme u velkých historiků. Palacký či Masaryk nám vysvětlí ideu státu ale o "hlouposti" se nestarají, tancovačky a divadla leží mimo jejich teorie. Naopak, o společenské zábavě se dovíme od menších autorů a někdy to bývají i bystré a podnětné myšlenky, pohledy na historii z druhé srany. Že by například Maryša Šárecká byla významnou historičkou, o tom nevím opravdu nic. A právě ona, lépe než kdo jiný, říká: "Jaký pokrok, jaké úspěchy, znamená v našem probuzení ono čtvrtstoletí od prvního plesu českého roku 1840 až k prvním šibřinkám Sokola pražského roku 1865." Cožpak to není pravda?

Tak se vedle hlavních dějin rýsují ještě jedny dějiny. Hned vedle občanských zápasů se odehrává společenský život, vedle politických idejí kлокotá a někdy vře banalita zábavy, vybuchuje ohňostroj pro jeden večer. Jenže v této zemi to není lidem zase tak divné. Konfrontace velké historie s historikou či společenskou anekdotou nám řekne někdy víc než rozbor ideje. A hned si připomeňme Haška, Poláčka, Hrabala. Dějinnost Střední Evropy je postavena na tomto paradoxu. Zábavě se zde vždy přisuzoval hlubší význam a bohužel ani v současnosti tomu není jinak. Také details, anekdoty, banality patří už dávno do dějin národa.

19. století věnovalo "malým dějinám" náležitou pozornost. Existovala například společenská kronika, šířily se společenské klepy. Literatura soustavně studovala mravy doby, zabývala se fysiologií společenských vášní neboli žánrem. Fejetony, studie krátké i kratší, črty, glosy, causerie, ale i větší prozaické útvary doplňovaly historické spisy. V tomto ohledu je Neruda klasikem společenské kroniky. Dnes je všechno ale jinak. Moderní doba, která se shlédla v totalitě, popírá polaritu kolektivní existence, gleichšaltuje život bez rozdílu. Oscilace mezi životem a pojmem se necítí a nežije. Chybí vážnost i zábava, přežívá se.

První republika osvobodila společenský život, dala volný průchod zábavě. To je zásadní strukturální změna ve společenském vědomí, změna psychická i sociální. Konečně už není třeba jen stále něco předstírat, maskovat se bezvýznamnou formou spolčování bez politických záměrů. Občanská práva jsou zajištěna, lidé se mohou bavit. Občanský i společenský život

První republiky přirozeně osciluje. Z pocitu uvolnění vzniká společenská satira, jakési pokračování společenské zábavy na vyšší kulturní úrovni. To, co dříve patřilo do oblasti narážek, anekdoty a historky, tedy příležitostného humoru, se nyní ustavuje jako společenská instituce, otevřená kritika. Samozřejmě, že se jedná o činnost Osvobozeného divadla.

Na solidnost První republiky navazují i další společenské vlastnosti. Rozhodně nechybí elegance, duchaplnost, respekt, kultura projevu, smysl pro čest, životní optimismus... Už ve dvacátých letech si demokracie vytváří svůj vlastní osobitý styl! Potíže a deziluze se objeví až později. Ale moderní základy všeobecné lidskosti jsou už jednou položeny.

3

Oficialita je jeden pól, společenský život ovšem druhý. Není dost dobře možné bavit se a být při tom ještě vážný. Každá situace chce své, život rozlišuje dvě stupnice hodnot. Přesto existovala za První republiky společnost lidí, kde se bezprostředně setkala oficialita se společenským životem. Každý pátek se ve vile bratří Čapků na konci Vinohrad scházela společnost kulturní, intelektuální a politické elity. Byla to jednoznačně společnost pánská, ženy neměly na schůzky přístup. Hostitelem byl především Karel Čapek, Josef stál poněkud v pozadí a měl k veřejným debatám kritičtější přístup. Jak udává dr. Štorch-Marien, k prvním pátečním schůzkám v nové vile došlo někdy v polovině roku 1925. Začínalo se v 5 hodin navečer, podávala se černá káva, alkohol se nepil a také se nekouřilo, slovo uděloval Karel Čapek. Celé shromáždění ovládal duch intelektuální střízlivosti a morálního respektu. Jakékoliv nadšení by přítomní považovali za společenské faux pas. Taková atmosféra režné kázně poněkud připomíná protestanty. A nebo řekněme rovnou: české bratry.

Ke klasickým pátečníkům ještě z Řiční ulice, předcházejícího Čapkova bydlíště, patřili Fráňa Šrámek a František Langer. U zrodu duchovního společenství tedy stáli spisovatelé. Do nové vily už docházeli i jiné profese, další představitelé kulturního a politického života První republiky: historik Josef Šusta, filosof J. B. Kozák, anglista Vilém Mathesius, šefredaktor Prager Presse Arne Laurin, estetik Jan Mukařovský, spisovatel Karel Poláček, František Kubka, Vladislav Vančura, malíři Václav Rabas a Vlastimil Rada, kritik Josef Kodíček, národohospodář Josef Macek, politici Jan Masaryk a Eduard Beneš. A především prezident Tomáš Garrigue Masaryk. Ten měl vyhrazené zvláštní křeslo, které v jeho nepřítomnosti zůstávalo prázdné, taková zde panovala úcta k Masarykově osobnosti. Účastníci pátečního sezení se oslovovali příjmením. Masaryk rád přidával k příjmení povolání hosta. Na Hoffmeisterově karikatuře Pátečníků je zobrazeno celkem 17 osob.

Nejváženějším návštěvníkem čapkovských pátků byl bezpochyby Masaryk.

František Kubka se ve svých pamětech zmiňuje o tom, že Masaryk klidně přišel z Hradu až do vily pěšky. Takový neformální příchod hlavy státu si už dnes nedovedeme ani představit. Nezdá se, že by to bylo jen populární gesto. Masaryk se choval přirozeně, lidsky, ale vážnost ho nikdy neopouštěla. Vážnost byla Masarykovi vrozená jako filosofovi a navíc jako prezident musel i vážnost zachovávat. Přítomnost tak vzácného hosta vytvářela zcela zvláštní společenské klima. Úcta a obdiv se nejednou mísily s rozpačitostí, přátelská debata měla přece jen polooficiální ráz. Kubka se dokonce zmiňuje o jakési tísní. Teprve po Masarykově pravidelném odchodu o půl sedmé se debata uvolnila, pánové si zapálili a na stole se objevil alkohol. Přestalo se myslet v pojmech, začínala společenská zábava. Den a hodina pátečních schůzek nebyly asi zvoleny jen tak náhodou. V pátek navečer končí pracovní týden, začíná doba volna a odpočinku. V tento den a tuto hodinu pomalu přechází občan z veřejného života do soukromí. Čapkovské pátky poukazují na etický základ rituálu. Pátek znamená dovršení pracovního rytmu společným posezením a rozhovorem. Práce ještě neskončila, ale odpočinek ještě nezačal. Společná schůzka má pracovní charakter, není to jen kavárenská debata, ale blízkost volna zbavuje práci námahy a činí ji hrou, vážnou hrou. Do pátků se promítá pravidelný, pracovitý, poctivý, svědomitý a ukázněný život každého jednotlivého občana. Je to sice setkání intelektuálů, ale žádných vzpurných duchů. U Čapků se scházejí velcí malí čeští lidé. V pátcích promlouvá maloburžoazní duch První republiky v tom nejlepším smyslu.

Zdá se, že Čapkův pragmatismus se docela dobře snášel s Masarykovým realismem. Pátky to celkem potvrzují. Čapkova nálepka je sice modernější, ale puritánský základ je týž. Masarykovi se prý pátky líbily, snad mu připomínaly anglický klub. O polovinu mladší Čapek Karel byl Masarykem zcela zaujat, ale jeho žákem se nikdy nestal. Byl to nepochybně zvláštní vztah, vztah duchovní i citový. Zaujetí přesahovalo rovinu dialogu a bylo tak silné, že Julius Firt vyslovil následující odvážnou psychoanalytickou hypotézu: kontakty s Masarykem nahrazovaly Čapkovi zčásti milostný život, snad i manželství. Po sňatku s Olgou Scheinpflugovou se prý Čapkův vztah ke starému pánovi změnil, stal se kritičtější. Firt lituje, že Čapek už nemohl doplnit Masarykův portrét novými postřehy. Byl by to prý portrét méně oficiálnější. Dodejme, že je snad dobře, že se tak nestalo. Na Masarykově vážnosti nezmění nic ani neoficiální historiky.

Z rozhovoru s Masarykem vytěžil Čapek poutavou knihu *Hovory s TGM*. Kniha samozřejmě není jen záznamem pátečních debat, má širší záběr, ale bez pátků by sotva vznikla. První část *Hovorů* byla otištěna už v roce 1928, druhá 1931, třetí 1935. První poznámky pocházejí z roku 1926. Kniha je tedy obrazem asi devítiletého rozhovoru. Tak dlouho by nedělal interview žádný novinář. *Hovory s TGM* mohl napsat jedině spisovatel a to ještě s velkou pokorou, s velkým sebezapřením vlastních tvůrčích ambicí. Není třeba přehánět, ale bez této knihy by se První republika nestala tím pojmem, kterým je. Masarykovi poctu, Čapkovi dík.

Dne 5. února 1927 byl v bývalém Sylva-Taroucovském paláci na Příkopě otevřen Společenský klub. Čestným sekretářem klubu se stal profesor Bohumil Markalous jinak spisovatel Jaromír John. Klub se brzy stal centrem pražského kulturního společenského života, do jeho místností zavítali i vzácní zahraniční hosté — například v roce 1930 Igor Stravinskij. Už po měsíci John sděluje Arne Laurinovi, že klub čítá přes 600 členů.

Volba čestného sekretáře byla nepochybně šťastná. John zde mohl v plné míře uplatnit své estetické názory, které se týkaly především užitého umění. Prvním požadavkem Johnovy estetické doktriny je kultivovaná forma. V tomto funkčním estétství jasně cítíme reakci na pokleslou domácí familierní tradici, na měšťácký nevkus a české humpoláctví. Nová společnost požaduje nový interier, nový životní pocit vytváří nový styl. Nový společenský život požaduje nové reprezentační prostory, neboť nové zábavě už nestačí sousedská hospoda či taneční sál. Nic není ponecháno v klubu náhodě, interier je domyšlen až k měděným popelníčkům na vytapetovaných klosetech. Etiketa, klubový řád a společenský bonton dokonale ladí s vnitřní dekorací.

V parném létě v roce 1932 vznikla ve Společenském klubu stolní společnost tzv. Táflrunda. Počátek patří spíše náhodě: ve vylidněné a vyprahlé prázdninové Praze zůstalo několik přátel, pro které se stal klub jedinou oázou odpočinku. Byli to Julius Firt, porodník Karel Steinbach a Rudolf Jílovský. Obědy a večere se protáhly do dlouhých debat o všem možném, prohlubovaly se přátelské a společenské vztahy. Ke třem unaveným trosečnickům se přidali další přátelé a tak brzy vznikla Táflrunda. Z nudy se zrodila veselá společnost, i to je možné.

Táflrunda byla ovšem poněkud jinou společností než Pátečníci. Tady je už zcela zřejmý posun k zábavě, ta je totiž potřebou, hlavním účelem. Do Táflrundy už pronikají jiné živly, inteligence zde není jen záležitost intelektu. V Táflrundě se uplatňuje lidský talent jako takový. Účastníkem Táflrundy se může stát jakýkoliv zajímavý člověk, který upoutá společnost. Řada jmen nám dnes už nic neříká, ale právě tito aktéři “malých dějin” vytvářeli atmosféru-doby. Táflrundu nezrodila myšlenka, ale živí lidé, život.

Také Táflrunda byla suverenně pánskou společností. Ženy měly sice na seance přístup, ale plné členství jim nebylo uděleno. Byla jen jedna výjimka a tou byla Olga Scheipflugová, jediný uznaný ženský člen. Táflrundisté správně soudili, že jeden příslušník rodiny — samozřejmě ten důležitější — plně dostačuje. K těmto nepsaným zákonům klanu se váže následující humorná historka. Čapek po sňatku s Olgou požádal o přijetí — a nebyl přijat! Nepřijmout tak slavného člověka, to už bylo gesto. Ale něco takového si mohla dovolit jen Táflrunda.

Večer po divadle doprovázela Hugo Haase do Společenského klubu Adina Mandlová. Tehdy ještě Haasova Titinka, ale už vnímavá žena a později

slavná herečka dobře zapadla do prostředí intelektuální zábavy, duchaplné ironie a společenské kritiky a dobře vycitila demokratickou atmosféru klubu. Její humorné a lidsky přirozené paměti zaznamenávají několik nejslavnějších jmen častých návštěvníků klubu či Táflrundy. Chodil sem například Ferdinand Peroutka, Karel Poláček, Voskovec a Werich, Eduard Bass, starý Jan Herben, Jan Masaryk a Mudr Karel Steinbach — Čapkův Kadelík. Ale patří sem také Josef Holman, jeden ze zakladatelů našeho rozhlasu, Zdeněk Míkyška, kritik Edmond Konrád, ing. František Satora, Mudr Jaroslav Ohrenstein, bývalý zpěvák Červené Sedmy a vydavatel Rudolf Jílovský, o kterých se v pamětech zmiňuje zase Julius Firt.

Mandlová si rovněž všimá politické atmosféry klubu, což není zanedbatelné. Je známo, že předválečná intelektuální avantgarda sympatisovala s levicí a také Společenský klub dodržoval tuto odchylku doleva. K nejbližším politickým stranám patřila sociální demokracie a národní socialisté. Společenský klub byl vybudován na demokratické platformě První republiky. Klub měl jen čestné předsedy a duchovní vůdce bez titulů a funkcí. Jednou takovou uznávanou vůdčí osobností byl filozof a politik Ferdinand Peroutka a kdo jiný to také měl být. Bez demokracie by tato vysoká společenská hra nebyla vůbec možná. Neboť opravdová zábava vyžaduje respektování základních společenských pravidel neboli demokracie. Veselý smích je spontánní projev lidské svobody, je to duch demokracie ve fyzické akci. Pozdější příklon Společenského klubu k pravici před rokem 1938, arizování klubu za nového předsednictví Josefa Schieszla, byl také koncem Táflrundy. Začala se ohlašovat jiná doba, která zábavě nepřála.

Vyvolávat staré vtipy a slovní hříčky nemá dnes už skoro žádný smysl. Mnoho věcí vypadlo už z kontextu a jen stěží chápeme, čemu se lidé smějí. Některé ohlasy Táflrundy najdeme v pondělních sloupcích Lidovek pod šifrou K + M + B (Klíma, Mixa a Bass). To, co je ale třeba znovu zdůraznit, je demokratický duch Táflrundy, demokratický styl zábavy. Nejen kult TGM, sebevědomí a hrdost, ale také zábava vytvářela demokratické vědomí a morálku První republiky. Demokracie znamená jak vážnost, tak zábavu, přirozené chování, humor a kritiku. Ferdinand Peroutka to vyjádřil takto: “Nepochybuji, že Táflrunda spolupůsila každého z nás jak okolí vždycky činí. Dohromady učila jakémusi zdravému skepticismu a byla kritikou nad ‘Já’, které by se chtělo příliš roztahovat. A byla to škola lehkého životního stylu, který některým zůstal, i když pak přišly zlé doby.” Táflrunda nebyla jedinou společností kulatého stolu. Takové společnosti měly i další pražské kavárny — Národní, Unionka, Slávie, Tůmovka, Metro, vinárny U Šupů, U Šuterů a další. Ale to všechno jsou už jen legendy předválečné Prahy, hasnoucí paměť města... Jako by to už ani nebyla pravda.

Kultura je přece jen ještě něco jiného než umění. Tam, kde je umění, nemusí být ještě kultura, oba pojmy se nekryjí. Kultura je záležitost stylu a společnosti a právě o styl První republika usilovala. Nebývalý zájem o architekturu, užité umění, estetiku životního prostředí, typografii a kulturu vůbec, dosvědčuje potřebu elegance, vkusu, kvality. Vznik Družstevní práce, Krásné jízby, existence vynikajících časopisů, to vše patří ke konkrétním projevům kulturně výchovných snah. Nový životní styl je důležitou součástí demokratického programu. První polovina dvacátých let je ještě poplatná měšťácké dekoraci. Za stylem se jezdilo do Paříže a styl se přebíral jako móda. V druhé polovině dvacátých let se Československo už dostává mezi nejvyspělejší průmyslové státy Evropy a tato skutečnost podmiňuje i změnu kulturní struktury. Nejen špička, ale i průměr je nyní zahrnut do kultury. Poněkud chladný, elegantní, hygienický styl, zbavený ornamentu, vytlačuje starý dekorativní fetišismus. Samozřejmě, že se nyní nejedná jen o avantgardní tendence funkcionalismu, ale o všeobecnou změnu formy, hodnot, citění a lidských vztahů. Nový styl třicátých let byl v Československu pojat jako kulturní a sociální reforma.

Prolistujeme si například časopis Družstevní práce *Žijeme*. Jak je vůbec možné, aby časopis s takovou vysokou úrovní, tak dokonale upravený a neméně dokonale vytištěný mohl vycházet v době hospodářské krize? Cožpak neměli lidé jiné starosti? Asi měli, ale krize hospodářská není nutně totožná s krizí estetickou a morální. Demokracie je přece silná jako víra. Každopádně se nedá říci, že by to byla jen utopie. Tato kultura žila a její oporou byly právě střední vrstvy. Kultura, demokracie, elegance, to je ve zkratce definice stylu První republiky.

Móda je svébytným výrazem sociálního a psychického podvědomí kultury. Nemusíme hned za každou změnou hledat hlubší motivaci, zejména ženská móda se ráda pohybuje v banální oblasti přirozené zdobivosti. Ženská móda je cosi věčného, co se vymyká diktatuře i demokracii. Ale ne tak mužská móda! Pánský styl má mnohem konkrétnější sociální inspiraci, být elegantní není jen "móda", ale také morální závazek. S oblečením souvisí chování a jednání a v neposlední řadě i hodnoty duchovní. Objeví-li se někde pánská elegance, a ta se za První republiky objevila, pak je to vždy příznak zvýšené kulturní citlivosti. Bez pánského stylu se nikdy nikde nezrodí elita.

V roce 1929 převzal dr. Štorch-Marien do Aventina časopis *Gentleman*. Už pět předcházejících ročníků, které redigoval magistrátní rada Miloš Hladík, se mohlo pochlubit zajímavým obsahem. K přispěvatelům patřil například Kisch, Poláček, Hoffmeister, historik Novotný, v Aventinu se připojil i Nezval, Biebl, Karel Čapek, Olga Schenpflugová, Pavel Eisner, Šíma, z cizích Johannes Urzidil, Adolf Loos či Elie Faure. Ze čtyřřadvacetistránkové zájmové revue se v novém nakladatelství stává osmdesátistránkový magazín moderního muže. Podstatně se rozšiřuje obsah, prohlubuje s

sociální a kulturní program, pečlivý tisk a perfektní grafická úprava Františka Muziky dovršují nakladatelský čin. První číslo vychází v Aventinu 27. března 1930.

Zajímavá je i vnitřní struktura časopisu, charakter příspěvků. Literatura a politika se nenuceně prolínají s módou a společenským životem, propaguje se sport, lyžování, tenis či plavání, cestování, turistika, weekend, tanec... Na jiném místě se doporučují nové mixované nápoje nebo praktické sportovní oblečení... Častým tématem je čestné slovo, mužná odpovědnost, fair-play, chování opravdového muže. Všechny příspěvky mají půvab žánru, fejetonistický sloh, používá se francouzský výraz "baisse". Každý článek je v jistém smyslu návodem, příručkou, magazin *Gentleman* chce být a je školou života. Takový časopis byl u nás novinkou a není divu, že o něj neměli zájem jen muži. Opravdu dobrý nápad, ženský časopis by něco takového nesvedl. Výrazný etický profil *Gentleman* jemně retušují úvahy o mírné zmačkanosti, eleganci a duchaplné společenské konverzaci. Společnost První republiky se zde ukazuje v plném lesku.

Za příklad opravdových mužů jsou vybíráni přesvědčení demokraté. Hned na začátku šestého ročníku je čtenářům představen dr. Štěpán Osuský, československý vyslanec v Paříži. Tomuto muži je, prosím, čtyřicet let. Ani trochu se nejedná o konvenční oslavný článek k životnímu jubileu. Čtyřicet let není padesát let, čtyřicet let je zde symbolem jedné úspěšné generace, která vstupuje do orbitu. Vždyť i Pátečníkům bylo něco kolem čtyřiceti a Masaryk sám jednou v žertu poznamenal, že se právem cítí jedním z nich, neboť dvakrát čtyřicet je právě osmdesát. Čtyřicet let je údobí elánu a produktivity je to věk dosažené zralosti a oprávněného sebevědomí, věk dospělosti a samostatnosti, věk vlastností po kterých touží i republika. Dr. Štěpán Osuský je zde zvolen za příklad muže demokrata, mluvčího demokratických zásad První republiky. S jakými iluzemi byla demokratická etika bohužel spojena, ukáže nemilosrdný vývoj dalších let.

Už Hladíkův *Gentleman* byl spojen s mravním ideálem moderního člověka. Sám Hladík o tom říká: "Časopis *Gentleman* jsem založil se svým kolegou Pavlem Radkovským. Impulsem nám byla společenská etika Masarykova. Neměl to být — a také nebyl — žádný časopis pro snoby. Naopak. Měl programovat muže vnitřně ušlechtilého, pokrokového, všestranně vzdělaného." Aventinský *Gentleman* chce dovést masarykovskou linii, přenést duchovní ideál do společenské praxe, sjednotit život a styl. Musíme uznat, že se lecos i podařilo. *Gentleman* není společenský panák, ale reálná postava, muž, který za První republiky opravdu existoval. *Gentleman* není vůbec dekadentní dandy, demokratický princip vylučuje jakýkoliv aristokratismus, kromě aristokratismu ducha. Muži-gentlemanovi sluší vážnost stejně jako smysl pro zábavu. Vážnost První republiky je nakonec podmínkou rušného společenského života.

Magazíny *Žijeme* a *Gentleman* představují nejlepší z nejlepšího. Jaký byl skutečný průměr, o tom si uděláme představu prolistujeme-li si *Pestrý týden*. Je to společenský časopis pro širokou čtenářskou obec. V zásadě nic

světoborného, žádný český *Life*, ale přece jen časopis velkého formátu, kultivovaných glos a velkého množství informací. *Pestrý týden* zrodila doba a době byl také časopis poplatný. První číslo vyšlo 2. listopadu 1926 a hned titulní strana je věnována říjnovému výročí československé samostatnosti. I tady je na počátku Masaryk, řekněme raději TGM. Šefredaktorem magazínu je Jaromír John, velký propagátor společenského života, v redakci sedí Adolf Hoffmeister a Milena Jesenská. Takový časopis po válce už nevznikl, ačkoliv světová polygrafie postoupila daleko vpřed. Položíme-li dnes vedle *Pestrého týdne Ahoj na sobotu*, pochopíme, jak hluboko jsme klesli. Není totiž co srovnávat.

V roce 1935 začal vycházet v *Pestrém týdnu* Johnův *Estét*. Ústřední postava románu — Ctibor Vašátka — je fanatik věčnosti, moderní chladné krásy. Jeho vilu poblíž Prahy navrhl sám Le Corbusier. Jenže všechno je trochu jinak. Johnův román se pokouší o rozsáhlou psychologickou a sociologickou analýzu typu vysoce kultivovaného individua v českých poměrech. V předmluvě k románu John dokonce upřesňuje počátek typu rokem 1882, rokem, kdy přišel Masaryk na universitu. Upřímně řečeno Johnův pokus je dosti problematický a navíc není dokončen. Slibovaný další díl, který by musel patrně lecos nazpět revidovat, chybí. Johnovi byl právem vytýkán nedostatek soustředění na tak závažnou společenskou analýzu. Z hlediska našeho tématu je *Estét* spíše ztracená šance. Ctibor Vašátka je mnohem blíže dekadentním estétům než elegantům První republiky. Je to v podstatě neurotik, který se společnosti bojí, což u podnikavého, zkušeného a zábavymilovného gentlemana nepřichází v úvahu. Vašátkův styl je importem, ačkoliv domácího materiálu bylo k dispozici už dost. Popisované estétství má s předválečnou elegancí společné jen vnější rysy.

Ctiboru Vašátkovi je v románu 35 let. Je to tedy zhruba opět ten oslavovaný čtyřicátník, muž nejproduktivnějšího věku, gentleman na vrcholu kariéry. Ale román začíná právě pokusem o sebevraždu, další děj románu je retrospektivní. Nezapomeňme, že se píše rok 1935, Československo se sice vymanilo z hospodářské krize, ale morální krize začíná teprve teď. Dá se předpokládat, že i John přistupuje k románu s pocitem deziluze. Zhrzené společenské vědomí deformuje typ v estetickou karikaturu odcizeného člověka. Jaké bude skutečné finále Ctibora Vašátka, to nemohl vědět ani John. Ale zde už je tušení konce, konce demokracie a konce jednoho stylu. Po typu už neštěkne za chvíli ani pes. Všechny typy zakrátko převálcují masy.

V roce 1934 je v Praze založena surrealistická skupina. Už v roce 1934 se česká avantgarda zřiká konstruktivních tendencí, opouští ji sebevědomí a duch demokracie. Se surrealismem vyplouvají na povrch úzkostné stavy podvědomí. Funkcionalismus je v krizi, styl stagnuje, do kultury se tlačí ideologie. V Československu se oběvují první emigranti z fašistického Německa. Evropská demokracie přechází do položky ztrát.

Rokem 1934 končí patrně nejšťastnější léta společenského života První repu-

bliky. Elegantní společenský styl vyvrcholil někdy v letech 1928-1933. Co přichází po roce 1934 je jenom dohra, selhání demokracie. 14. září umírá Tomáš Garigue Masaryk, 25. prosince pak Karel Čapek. A co přišlo 15. března 1939, je smutek.

6

Předválečné Československo hrálo aktivní mezinárodní politickou a kulturní roli. Praha dvacátých a třicátých let byla opravdu městem na evropské úrovni, městem denního ruchu i nočního života. Bylo by ale chybou nevidět i jednotlivosti a menší útvary. Společenský život nebyl soustředěn jen v jednom velkoměstě či v několika krajských městech, ale rozvíjel se v desítkách a desítkách dalších městeček. Zdaleka nejde jen o ty nesčetné Masarykovy pomníky a pomníčky, ale o zásadní vliv civilizace První republiky. Městečko za První republiky — to je vyhraněný fenomén. Praha měla své kavárny, venkov měl své hospody. Přiznejme si, že i česká hospoda je důležitý společenský element. Pro tyto úvahy nemáme bohužel skoro žádné sociologické podklady, ale fakta jsou fakta. Že mělo každé městečko velké množství hospod, sálů a zábavních místností bylo samozřejmostí. Přijedu-li do městečka R. a dovím-li se, že tam bývalo kdysi čtrnáct hospod, jsem šokován. Dnes tam existuje s bídou jeden podnik. Ano, to jsou fakta, která se do historie nedostanou, ale která jsou stejně důležitá. Kolik jen bývalo zahradních a výletních restaurací, kde se dalo příjemně posedět... Darmo o tom všem mluvit.

Už v 19. století se jevilo české městečko jako jeden organický celek. Struktura městečka se dala přehlédnout z jednoho centrálního bodu, z jednoho stanoviště. Lidé představovali určité typy, vztahy mezi obyvateli se daly postihnout realistickým drobnopisem. Tak líčí české městečko před 1. světovou válkou třeba Karel Poláček v románu *Okresní město*. Moderní doba lecos změnila, zvýraznila se sociální konflikty, ale přece jen si domácí poměry malé české lokality uchovaly vnitřní jednotu. České městečko mělo svůj ráz, své lidičky a maloměstské historie. Vančurovo *Rozmarné léto* sice nemá žádné konkrétní souřadnice na mapě, ale nikdo nepochybuje o tom, že Krokovy Vary zobrazují idylku českého městečka dvacátých let. Humoristický románek oslavuje malé české Zvonokosy a nabízí nám zároveň sociologický vzorek české provincie. Společenská atmosféra městečka je prosycena lidskou živelností, poezii, banálními klepy, všemi těmi malichernými půvaby, o které v životě běží. *Rozmarné léto* vyšlo poprvé ve Fromkově nakladatelství v roce 1926. Čas ještě plyne, život běží, lidé se ještě baví...

Všechno miji, všechno plyne, staré zaniká a přichází nové. Je ale rozdíl v tom, zda se člověk ohlíží v sentimentu nebo dezilusi. Sentimentální ohlednutí ještě doprovází úsměv, pousmání nad zašlými časy, ale desiluze jen němě zirá do rozvrácené minulosti. Když se Bohumil Hrabal ohlíží po

jednom městečku v české kotlině, musí jen trpce konstatovat, co všechno bylo, odešlo, zmizelo, bylo vlastně zničeno. Už titul je symbolický, tísnivý: *Městečko, kde se zastavil čas.*

Jen plynoucí čas je lidský čas, čas tradice a lidských osudů. Kde se zastavil čas je něco v nepořádku, život se propadá do nicoty. Ten čas se zastavil krátce po válce v celých Čechách a s ním se zastavily i dějiny. Něco se stalo, něco se zlomilo v bytí a je vůbec pochybné, zda to, co přichází znamená opravdu nové. Do městečka vniká zmar, struktura lidských vztahů se začíná drolit a rozpadat. Společenská atmosféra je důkladně vyvětrána, před očima se oběvuje holá věčnost. Svéráz českého městečka se vytratil jako loňský sníh, lidé se přestali bavit, společensky žít. Nezbyvá než po Hrabalovi opakovat:

“... že se zastavil čas trhů na dobytek, zastavil se čas jarmarků a předvánočních trhů že se vytratil čas dopoledních nedělních a každodenních korz, že politické strany už nekonaly výlety do lesíků, výlety spojené s tombolami a šatlavami a střelnicemi, že odešly šibřinky a slavnostní bály a selské jízdy na koních, že odešly mumraje a alegorické průvody a zimní průvody bakchuse o masopustu, už přestaly okrašlovací spolky soutěžit o nejkrásnější okna v městečku, už nehrálo pět divadel a ze dvou biografů už hrál jen jeden. Odešel i čas sokolských akademií a letních cvičišť, kde ve čtyři hodiny odpoledne nastupovali žáci a žákyně a pak dorostenci a dorostenkyně, odešel čas podvečerních cvičení mužů a žen, v městečku už nikdo nedal dohromady symfonický orchestr ani zpěvácký spolek, vytratili se i pensisté chodící v průvodech po městských sadech, zmizel i čas milenců za večerních procházek podle řeky a v lesích, zastavil se čas abiturientských věnečků, už ani v jediné hospodě se nehrály hazardní hry, už ani v jediné hospodě nebyla dámská obsluha, odešly s časem i slavné městské jaterničky a slavné buřty, které přinášeli pomocníci ve čtyři odpoledne do hostinců a maryášníci odkládali karty a kupovali si dva buřty s houskou, odešel čas zpívání při truhlářské práci a sladování, okny nezazníval ani jediný ariston, všechno to staré spojení se starou dobou proti toku ručiček odešlo spát, nebo jako by mu uvázlo sousto v hrdle, zadávalo se a zvolna zmíralo, čas starý se zastavil tak jako Šipková Růženka, která snědla otrávené jablko a princ nepřicházel, a přijít už ani nemohl, protože stará společnost už neměla sílu a odvahu a tak nastala doba velikých plakátů a velikých schůzí, ve kterých se hrozilo pěsti proti všemu starému, a ti, kteří žili tím starým časem, byli doma a tiší a živili se vzpomínkou...”

Jak vypadá české městečko dnes, ví přece každý. Žalostné zbytky maloměstské civilizace a tradice přežívají a mění se v grotesku. I tak je možné vidět Formanův film *Hoří, má panenko*. Ze strouchnivělého kmenu nevyrážejí nové pruty, staré zaniklo a nové působí nepříjemně a cize — například diskotéka. I vzhled městečka se změnil, všechno nějak sešlo.

zpustlo, zarostlo býlím, oprýskalo a pokrylo se prachem. Na domech visí zbytky slavnostních výzdob, dávno opršelá a zplihlá hesla do omrzení předstírají nadšení a účast — česká provincie se hlásí k programu. Na volných prostranstvích, vlastně mezerách, kvetou květiny zasazené do obřích pneumatik od traktorů. Nový kulturní dům, postavený z betonu, zeje prázdnotou a jen čas od času se naplní hlukem. Kultura se dováží odjinud jako polotovar, v městečku vystupují umělci z Prahy. Za okny domů září večer mrtvolně televizní modř.

Člověk se přece nezabývá dějinami jen tak. Do dějin promítá člověk vždy svou aktuální situaci, vyvolává ducha minulosti, aby jej konfrontoval s přítomností. Nejinak je to i s tímto zdánlivě okrajovým tématem. Jestliže se zabýváme společenským životem, má to svůj důvod. Společenský život zde totiž není, neexistuje.

Totalitní moc zmrazuje neformální lidské vztahy. Zábava jako nekontrolovatelný projev života je na indexu. Společenský život v Československu je zničen do samého základu, což znamená: nejde jen o věčné zákazy, manipulaci a cenzuru, ale také o mravní společenský princip. Není zde důstojnost a vážnost, není zde pojem, a tak zde není ani opravdová zábava, jen bezdůvodné nadšení, křeč, hysterie smíchu, šaškování či fraška. Současný společenský život je bezmezná nuda nekonečné kulturní stepi. Rádoby veselí s možností televizního přenosu nadchne jen ty nejtupější.

Ke společenskému životu je třeba řady věcí, mimo jiné i elity. Někdo musí dodávat společnosti lesk, chovat se noblesně a být duchaplný. Elita není totéž co aristokracie a ne každý dandy je boháč. K elitě nepatří jen ti nejbohatší, bohatství mecenášů je spíše předpokladem než podmínkou jednotlivce. Beztřídní společnost ovšem elitu neuznává, dandy i gentleman jsou třídní nepřátelé. Ideálem komunistické společnosti je průměr a často také o nic jiného nejde. Elita je předmětem frustrované společenské závisti a nenávisť průměru. Být elegantní, být duchaplný, mít styl je dokonce nebezpečné.

Pražský společenský život skončil za zvuků swingu na plese zlaté mládeže v Repré. Je to jeden z možných konců, těch konců bylo ještě víc. Končí jedna velká, ale krátká éra poválečného nadšení. *Konec nylonového věku* je titul knížky Josefa Škvoreckého, která vypráví o jednom konci jistého způsobu života, který přežil ještě válku, ale nepřežije už padesátá léta. Novela končí nepříjemným procitnutím do mrazivé únorové noci. Závěrečná šarvátka o ženskou před vchodem do Repre končí "zákonitě" vítězstvím uvědomělého intelektuála nad příslušníkem buržoazní elity. Jenže diktát historie právem budí pochybnost, ta přímá logika dějin se čtenáři nelíbí. S tím Škvorecký samozřejmě počítá. Něco není v pořádku: nicotný konec zpochybňuje vítězství. Ideologie trpí vždycky žárlivostí, strachem z nevěry.

K jistému oživení společenského života došlo až v šedesátých letech, za vlády Novotného. Po období zfalšovaného folkloru a tzv. esterádniho

umění padesátých let se znovu objevil žánr společenské zábavy. Z podobných pohnutek jako kdysi vzniklo Osvobozené divadlo, začal hrát i Semafor. Pomalu se začala tvořit slabá vrstvička společenské elity. Pak přišel rok 1968 a ten beznadějně zastavil další vývoj. Zábava se musela z exteriéru vystěhovat do interiéru, společenský život se atomizoval a změnil formu. V druhé polovině sedmdesátých let se vnitřní struktury definitivně oddělují od zglajchšaltované kultury. Mimo vliv moci vznikají uzavřená společenská a duchovní centra s vlastní zábavou. Žije se za zavřenými dveřmi. Lecos připomíná až 19. století, večírky vlastenců, ale chybí naivní pathos. K podstatným rysům všech těchto zábav patří totiž ironie a grotesknost.

Když se v roce 1348 objevil ve Florencii mor, rozhodla se mladá skupina několika mladých mužů a žen opustit město. Na malém venkovském záměčku, stranou od nákazy, si lidé vyprávěli zábavné příběhy, zpívali, tančili, bavili se po svém. Tak vznikl *Dekameron*, tak se vlastně zrodila renesance. Také tuto společnost napadl mor, mor, který sice nehubí těla, ale duše rozhodně. A také tuto společnost opouštějí malé skupinky lidí a baví se podle přirozenosti.

Bavíme se. Ale zábava není proto, aby se zapomělo, ale proto, aby se žilo. Máme zábavu, máme smutek, bavíme se, ale chybí nám pojem. Je ovšem docela dobře možné, že právě v těchto uzavřených komunách vznikne nakonec nová renesance, nová morálka, zrodí se nový pojem mravnosti, družnosti a společenství. Neukvapujme se, netlačme na pilu. Zatím je jisté jen to, že naše situace je ve srovnání s První republikou absurdní. Dobře se bavit, to je dnes v této zemi dokonce mravní posláni.

jan patočka-

osobnost

a dílo

INDEX 5000 Köln 41, Postfach 410511, Bundesrepublik Deutschland